

نگاهی کلی بر دستور زبان فارسی یازدهم

تهیه و تدوین : حکیمه سپهری

کارشناس ارشد ادبیات فارسی

دیرستان نمونه محمودیه

سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱

درس یکم

رابطه های معنایی

حکیمه
سهری

- ۱- **ترادف** : ترسو و بزدل، آرمان و آرزو، تند و سریع
- ۲- **تضاد** : ترسو و شجاع، گرم و سرد، سیر و گرسنه
- ۳- **تضمن** : گیاه و ریشه، حیوان و اسب، دریا و صدف
- ۴- **تناسب** : سهند و سبلان، آلبالو و گیلاس

درس دوم: قاضی بست فعل مجهول و معلوم

➤ مراحل مجهول کردن فعل معلوم:

➤ ۱- حذف نهاد

➤ ۲- جایگزینی مفعول به جای نهاد و حذف نشانه ی را

➤ ۳- تبدیل فعل به صفت مفعولی

➤ ۴- بردن مصدر شدن به زمان اصلی فعل و افزودن به صفت مفعولی

➤ ۵- مطابقت شناسه با نهاد جدید

➤ مثال: دکتر زرین کوب مقالات ادبی فراوانی را نوشته است.

➤ مقالات ادبی فراوانی نوشته شده است.

حکیمه
سهری

درس پنجم: آغازگری تنها

یادآوری وابسته های پیشین مهم درس

شاخص: لقب و عناوینی که بدون هیچ نشانه یا نقش نمایی در کنار اسم قرار میگیرند، البته در جای دیگر میتوانند هسته ی گروه اسمی یا مضاف الیه واقع شوند.

مثال: **آغا**محمدخان - **دکتر** حسابی و ...

استاد معین، فرهنگ معین را در شش جلد تدوین کرده است.

شاخص

ایشان استاد زبان فارسی بودند.

هسته و مسند

کتاب استاد دربردارنده ی مطالب مفیدی بود.

مضاف الیه

حکیمه
سهری

درس ششم: پرورده ی عشق

شیوه عادی: قرار گرفتن نهاد در ابتدای جمله و فعل در آخر جمله

■ مجنون چو حدیث عشق بشنید
نهاد فعل

شیوه ی بلاغی: تغییر دادن جای اجزای کلام

مثال: گفتند به اتفاق یک سر کز کعبه گشاده گردد این در
فعل نهاد فعل نهاد

حکیمه
سهری

درس هفتم: باران رحمت

حکیمه
سهری

شکل و قرار گرفتن همزه در کلمات:

- ۱- «ا» در آغاز کلمات: ابریشم، اردک، اسم
- ۲- «ء» در پایان کلمات: جزء، شیء
- ۳- «آ» در آغاز، میان و پایان کلمات: آب، قرآن، مار بوآ
- ۴- «أ» در میان کلمات: تأمل، منشأ
- ۵- «ؤ» در میان کلمات: مؤذن، فؤاد
- ۶- «ئ» در میان کلمات: دنائت، برائت، متلألئ

جملات ساده و مرکب

حکیمه
سهری

۱- جملات ساده یک فعل دارد و پیوندهایی مثل « و، یا، اما، ولی،...» جملات ساده را به هم می پیوندند.
مثال: عزرائیل بیامد و به قهر یک قبضه خاک از روی جمله ی زمین برگرفت و بیاورد.

۲- جمله ی مرکب (غیر ساده): بیش از یک فعل دارد و دارای دو جمله ی وابسته و هسته است.

پیوندهای وابسته ساز مانند که، تا، چون، زیرا، اگر، با اینکه، تا اینکه، گرچه

مثال: من بارها آموخته ام که شکست مقدمه پیروزی است.

جمله وابسته

جمله هسته

وابسته ساز

درس هشتم: در کوی عاشقان

نقشهای تبعی

حکیمه
سهری

۱- **معطوف**: واژه ای که بعد از واو عطف بیاید. ➤

مثال: بعضی گفتن و شنیدن تا به صبحگاه می کشید. ➤

➤ **معطوف**

۲- **بدل**: واژه ی قبل از خود را توضیح می دهد.

مثال: پدر جلال الدین، محمد بن حسین خطیبی، از دانشمندان روزگار خود بود.

بدل

۳- **تکرار**: وقتی واژه ای دو بار در جمله تکرار شود.

مثال: سیب آوردم، سیب.

تکرار

درس نهم: ذوق لطیف

یادآوری ترکیبهای وصفی: سه روز، کار پرزحمت، شاگرد مدرسه ی شرافتمند

حکیمه
سهری

واژه های وندی: شرافتمند، بهاری، شکوفه، توانایی، رهایی، موفقیت

مرکب: خودرو، طراوت بخش، شبنم دار، سرمست، پرزحمت

وندی مرکب: چابک دستی، حنابسته، لطیفه پرانی، چرب دستی

درس یازدهم: یاران عاشق

پرکاربردترین صفت‌های بیانی: ➤

➤ صفت ساده (مطلق): تاریک، خاموش، زرد، پاکدل، سرخ

➤ صفت فاعلی:

➤ بن مضارع + ا = کوشا، بینا، گویا

➤ بن مضارع + نده = شنونده، دونده

➤ بن مضارع + ان = خندان، نالان

➤ بن ماضی و بن مضارع + گار = خواستگار، آموزگار

صفت مفعولی: بن ماضی + ه = خورده، دیده

صفت لیاقت: مصدر + ی = نوشیدنی، خوردنی

صفت نسبی:

اسم + ی = آسمانی اسم + انه = کودکانه

اسم + ین = زرین اسم + ینه = زرینه

اسم + انی = روحانی

حکیمه
سهری

درس دوازدهم: کاوه دادخواه

تحول واژگان در گذر زمان

ممکن است در گذر زمان یکی از چهار وضعیت برای واژگان پیش بیاید:

الف) حذف شدن از فهرست واژگان به دلایل سیاسی و فرهنگی و مذهبی:

مثال: فتراک (ترک بند) برگستوان (پوشش جنگی) دستار (عمامه) خوالیگر (آشپز)

ب) از دست دادن معنای پیشین و پذیرفتن معنای جدید:

واژه گذشته امروزه

کثیف: ستیز و غلیظ ناپاک و آلوده

محضر: استشهادنامه دفتر ثبت اسناد

سوگند: گوگرد قسم یاد کردن

مزخرف: زراندود سخن بیهوده

ج) ادامه دادن به حیات خود با حفظ معنای پیشین:

خنده، شادی، خوب، درخت

حکیمه
سهری

حکیمه
سپهری

➤ امروزه

➤ بخشی از بدنه خودرو

➤ وسیله ای برقی

پله مانند کنار درشکه، اتومبیل و کامیون

➤ (د) حفظ معنای قدیم و پذیرفتن معنای جدید

گذشته

سپر: ابزار دفاع در جنگ

یخچال: توده عظیم یخ

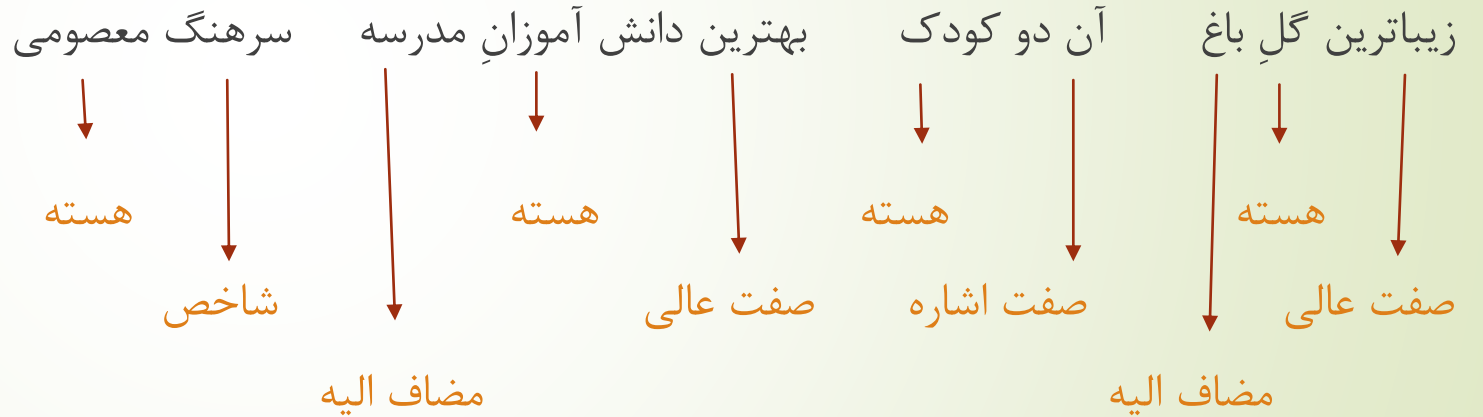
رکاب: حلقه ای فلزی در دو طرف اسب

درس چهاردهم: حمله حیدری

یادآوری گروههای اسمی و وابسته های پیشین و پسین

هر گروه اسمی دارای یک هسته است که می تواند چند وابسته ی پیشین و پسین داشته باشد.

وجود هسته در گروه اسمی اجباری و وجود وابسته اختیاری است. در صورتی که گروه اسمی دارای وابسته باشد، اولین واژه که دارای نقش نمای اضافه است، هسته محسوب می شود.

حکیمه
سهری

درس پانزدهم: کبوتر طوق دار

- حذف شناسه ی تکراری: در نثر قدیم شناسه ی فعل به دلیل قرینه ی یکسان بودن با شناسه ی قبل حذف می شده است.

مثال: شیران غریدند و به اتفاق، آهو را از دام رهانید. (به جای رهانیدند)

کبوتران دام برکنند و سر خویش گرفت. (به جای گرفتند)

ضمیر با مرجع غیر انسان:

در زبان فارسی گاه به اشتباه برای انسان ضمیر این و آن به کار می رود که باید در زبان رسمی تصحیح شود و در متون قدیم برعکس این اتفاق می افتاده است. یعنی برای غیر انسان از ضمائر «او» یا «وی» استفاده می شده است.

مثال: درخشان لاله در وی چون چراغی

حکیمه
سهری

درس شانزدهم: قصه ی عینکم

وابسته هایی که پس از هسته می آیند: ➤

۱- مضاف الیه: کلاس **مدرسه** ➤

۲- صفت شمارش ترتیبی از نوع دوم : کلاس **هشتم**، پایه ی **دوم** ➤

۳- صفت بیانی: مردان **متمدن** ➤

حکیمه
سپهری

درس هفدهم: خاموشی دریا

تفاوت گروه قیدی و مسند: ➤

مسند از اجزای اصلی جمله است و با حذف آن جمله بی معنا می شود، اما قید از اجزای اصلی جمله نیست.

مثال برای قید: آنان **خندان** از راه رسیدند. مثال برای مسند: او امروز **خندان** است.

↓
مسند

↓
قید

رابطه ی معنایی تضمن: اگر بین دو واژه رابطه ی جزء و کل برقرار باشد:

مانند: رود و کارون، فصل و بهار، درخت و سرو، ورزش و فوتبال

حکیمه
سهری

درس هجدهم : خوان عدل

- یادآوری گروههای اسمی و وابسته های پیشین و پسین
- بن ماضی و مضارع
- زمان افعال

حکیمه
سهری

حکیمه
سهری

سر بلند و پیروز باشید